

UDK: 364:316.4:008

Mirkomil ATAVULLAYEV,
O‘zbekiston Milliy universiteti dotsenti, PhD
E-mail: atavullaev_m@nuu.uz

Dotsent D.Bozorov taqrizi asosida

SOCIAL PROTECTION AND STRATEGY OF SPIRITUAL AND CULTURAL DEVELOPMENT

Annotation

This article highlights social protection and the strategy of spiritual and cultural development as one of the most important functions of a social state. It is revealed that the principles of social justice, social equality, social protection, and social cooperation are based on a voluntary social agreement arising from the requirements of social development. As a result, these principles are shown to guide individuals and society toward spiritual and cultural progress.

Keywords: society (socium), function, social justice, social equality, social protection, social cooperation, class antagonism, social insurance.

СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА И СТРАТЕГИЯ ДУХОВНО-КУЛЬТУРНОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация

В данной статье освещаются социальная защита и стратегия духовно-культурного развития как одна из важнейших функций социального государства. Установлено, что в основе принципов социальной справедливости, социального равенства, социальной защиты и социального сотрудничества лежит добровольное общественное соглашение, вытекающее из требований общественного развития. В результате показано, что данные принципы направляют человека и общество к духовно-культурному прогрессу.

Ключевые слова: социум, функция, социальная справедливость, социальное равенство, социальная защита, социальное сотрудничество, классовый антагонизм, социальное страхование.

IJTIMOYIY HIMOYA VA MA'NAVYI-MADANIY TARAQQIYOT STRATEGIYASI

Annotatsiya

Ushbu maqolada ijtimoiy davlatning eng muhim vazifalaridan biri bo‘lgan ijtimoiy himoya va ma’naviy-madaniy taraqqiyotni strategiyasi yoritilgan. Ijtimoiy adolat, ijtimoiy tenglik, ijtimoiy himoya va ijtimoiy hamkorlik prinsiplar tagida ijtimoiy taraqqiyot talablaridan kelib chiqadigan ixtiyoriy-ijtimoiy kelishuv yotishi aniqlangan. Natijada ushbu prinsiplar inson va jamiyatni ma’naviy-madaniy taraqqiyotga yetaklashi ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: sotsium, funktsiya, Ijtimoiy adolat, ijtimoiy tenglik, ijtimoiy himoya va ijtimoiy hamkorlik, sinfiy antogonizmni, Ijtimoiy sug‘urta.

Kirish. Ijtimoiy davlatning eng muhim funksiyalari, ustunlaridan yana biri ijtimoiy himoya va ma’naviy-madaniy taraqqiyotni ta’minlashdir. Jamiyat, davlat mavjud ekan, ushbu funksiyalar, obyektiv talab sifatida, mavjud bo‘ladi, ular sotsium mavjudligi va taraqqiyoti kafolati sifatida keladi. Tarixiy manbalar ko‘rsatadiki, hatto quldorlikka qurilgan Rim imperiyasida ham aholining ma’lum bir qatlamlariga nisbatan ijtimoiy himoya mexanizmi qo‘llanilgan, “non va tomosha” tadbirlarida, maydon va amfiteatrlarda esa madaniy-ma’rifiy xarakterdagi ommaviy tadbirlar uyushtirilgan [1]. Bu ijtimoiylik davlatning mudom atributi bo‘lib kelganini tasdiqlaydi. Ammo hozirgi Ijtimoiy davlat ontologik mohiyatiga ko‘ra ham, tashkiliy - institutsional xususiyatiga ko‘ra ham Rim imperiyasidan tubdan farq qiladi. Zamonaviy ijtimoiy davlat qulchilikni, imperator boshqaruvini, sinfiy antogonizmni rad etadi. Uning shiori-ijtimoiy adolat, ijtimoiy tenglik, ijtimoiy himoya va ijtimoiy hamkorlikdir. Bu prinsiplar tagida ijtimoiy taraqqiyot talablaridan kelib chiqadigan ixtiyoriy-ijtimoiy kelishuv, konsensus yotadi. Pirovard natijada barcha prinsiplar inson va jamiyatni ma’naviy-madaniy taraqqiyotga eltadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Aholini og‘ir hayotiy holatlardan olib chiqish, unga kambag‘allikdan qutulishga yordam berish alohida institutsional yondashuvni taqozo etadi. Aholining kam ta’minlangan qismini moddiy qo‘llab-quvvatlash boqimandalikni yuzaga keltirmasligi uchun

bunday aholilarning yagona reyestrini shakllantirish kerak edi. “O‘zbekiston Respublikasi aholisini ijtimoiy himoya qilish konsepsiyasi” (2022, 25-iyul)da “Ijtimoiy himoya yagona reyestr” axborot tizimini joriy etish vazifa qilib qo‘yildi. Ushbu hujjatda kambag‘al oilalar soni oxirgi uch yilda to‘rt barobarga oshib, 1,9 millionga yetgani qayd etiladi. Nafaqa oladigan bolalar yoshi 14 dan 18 yoshgacha, to‘lov muddati 6 oydan 12 oygacha, nafaqa miqdori 1,5 barobariga oshirildi.

Ishsizlik nafaqalarining eng kam miqdorlari 3,2 baravarga oshirildi, aholi bandligini ta’minlashga qaratilgan 20 dan ortiq yangi loyihalar ishga tushirildi. Ijtimoiy himoyani tizimli, institutsional hal etish uchun: birinchidan, moddiy yordamga muhtoj barcha oilalar va shaxslarni qamrab olgan bazani yaratish; ikkinchidan, ijtimoiy sohani raqamlashtirish; uchinchidan, aholi uchun majburiy ijtimoiy kafolatlarini belgilash; to‘rtinchidan, nogironlikni belgilashning ijtimoiy modeliga bosqichma bosqich o‘tish; beshinchidan, aholining muhtoj qismlarini protez va rehabilitatsiya vositalari bilan ta’minlash; oltinchidan, ijtimoiy yordamlarni bevosita mahalla darajasida amalga oshirish tartibini shakllantirish; yettinchidan, moliya vazirligi tarkibida Ijtimoiy sug‘urta jamg‘armasini tashkil etish; sakkizinchidan, aholiga davlat tomonidan bepul ko‘rsatiladigan ijtimoiy xizmatlar ro‘yxatini va minimal xizmatlar standartini shakllantirish vazifa qilib qo‘yildi [2].

Tadqiqot metodologiyasi. Ko'rinib turibdi, kam ta'minlangan aholini ijtimoiy himoya qilish davlat zimmasiga yuklangan, bu borada u byudjet mablag'larini ishga soladi. Mazkur farmondan oldin Prezident ko'rsatmasiga muvofiq o'zgalar parvarishiga muhtoj va yoshi 100 dan oshgan kishilarga uy-joy, kommunal xizmatlarni to'lashlari uchun davlat byudjetidan kompensatsiya ajratish tizimi yo'lga qo'yilgan edi [3].

Keyinroq O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzurida Ijtimoiy himoya milliy agentligi tashkil etildi. Ungacha ijtimoiy himoya bo'limlari 6 ta vazirlikda tarmoq sifatida ish olib borgan. Aslida kabag'allikka qarshi kurash 2022-yildan umummilliy tus oldi va "mahallabay" tizimi ishga tushirildi. Har bir shaharcha, qishloq, ovul va mahallada tadbirkorlikni rivojlantirish, aholi bandligini ta'minlash va kambag'allikni qisqartirish masalalari bo'yicha hokim yordamchisi lavozimi ta'sis etildi. Buning natijasida, iqtisod fanlari doktori, professor O.Olimjonovning keltirishicha, 2022-yilning o'zida 1 million aholi kabag'allikdan chiqarilgan. Keyingi yillarda bu raqam yana-da oshadi [4].

Shu tariqa davlat boshqaruvida, alohida institut sifatida, ijtimoiy himoya tizimi shakllantirildi. Bugun u kam ta'minlangan oilalarni va yordamga muhtoj kishilarni hisobga olish, "mahallabay" va "oilabay" tizimlari asosida tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, yolg'iz qariyalar va nogironlar, boquvchisiz ayollarga moddiy yordamlar ko'rsatish, aholi bandligini uyushtirish, o'zi ishini boshlamochi bo'lganlarga kreditlar va subsidiyalar olishga yordam berish kabi vazifalar yuklatilgan. O'tgan olti yetti yil ichida 300 mingta yoki avvalgi yillarga nisbatan 10 barobar ko'p uy-joylar qurildi, 2023-yilning o'zida 90 ming oila uy-joy bilan ta'minlandi, 2024-yili esa 1 million xonadonli uy-joylar barpo etildi [5].

"Imkoniyati cheklangan kishilar" degan tushuncha davlat va jamiyatning nogironlarga bo'lgan tor, bir yoqlama munosabatini ifodalab kelgan bo'lsa, - deydi Oliy Majlis Qonunchilik palatasi spikeri o'rinbosari U. Inoyatov, - yangi islohotlar davrida, avvalo Qonunchilik o'zgarib "nogironligi bo'lgan shaxslar" degan tushuncha yuzaga keldi. Shu asosda jamiyat va davlat nogironlarga imkoniyati cheklanganlar deb emas, balki shaxs sifatida munosabatda bo'lishga o'tdi. Bu munosabat uning huquqlari tan olingani va ro'yobga chiqishi uchun imkoniyat yaratganini anglatadi" [6].

Ijtimoiy himoya institutining falsafiy-huquqiy va ijtimoiy mohiyati quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

birinchi yo'nalish-kam ta'minlangan oilalarga moddiy yordam tayinlash, ijtimoiy nafaqalar belgilash, uy-joyga muhtoj oilalarga yordam ko'rsatish;

ikkinchi yo'nalish - pensiyalar va uzoq muddatli nafaqalar tayinlash;

uchinchi yo'nalish - Mehribonlik, oilaviy bolalar uylarida, keksalar, nogironligi bo'lgan shaxslar, urush va mehnat faxriylariga tibbiy-ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish, "Temir daftar", "Ayollar daftari", "Yoshlar daftari" va "Mehr daftari"ga kirgan oilalar va fuqarolarga psixologik, tibbiy va boshqa xizmatlar ko'rsatish;

to'rtinchi yo'nalish - haq to'lanadigan jamoat ishlarini tashkil etish, davlat maqsadli jamg'armalari hisobidan ish bilan bandlikni rag'batlantirish, ish qidirayotgan kishilarni kasb-korga o'rgatish, mehnat migratsiyasida bo'lgan fuqarolarga ijtimoiy, yuridik va psixologik xizmatlar ko'rsatish kabilardir.

Tahlil va natijalar. Mazkur yo'nalishlarning har biri ijtimoiy himoyani differensial amalga oshirilayotganidan darak beradi.

Ijtimoiy himoya siyosati jamiyatdagi ma'naviy-madaniy muhitga, kishilar va oilalar o'rtasidagi munosabatlarga ta'sir etadi, ularda gumanistik qadriyatlarini va qarashlarni, faol hayotiy pozitsiya, Uchinchi Renessans

g'oyasiga ishonchni shakllantiradi. Shu tarzda inson va jamiyat taraqqiyotiga ijobiy ta'sir etuvchi obyektiv va subyektiv omillar uyg'unlashadi, shaxslar qalbida Yangi O'zbekistonni va ijtimoiy davlatni barpo etish hayotiy maqsadga aylanadi. Ushbu maqsadning shakllanishiga ma'naviy - madaniy sohadagi islohotlar yuqoridagi tizimli - institutsional chora - tadbirlarni to'ldiradi, ularga gumanistik mohiyat baxsh etadi.

Shunday murakkab vaziyatda ma'naviy - madaniy omillar, ayniqsa, vatanparvar yosh avlodni tarbiyalash dolzarb vazifaga aylanadi. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev Yoshlar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqida vatanparvar yosh avlodni tarbiyalash, "har qanday tahdidlarga munosib javob berishga tayyor bo'lib yashash o'tkir zaruratga aylanmoqda" deb uqtiradi. "Buyuk sarkarda davrimizning jang san'ati, harbiy sohadagi bilim va tajribasi, Eng muhimi, vatanparvarlik fazilatlarini har bir yurtimiz o'g'loni uchun ibrat namunasi bo'lib xizmat qilishi kerak. Ularning jangovar an'analarini bugun kim davom ettiradi? Sizlar, sizlar kabi millionlab farzandlarimiz, albatta" [5].

"Madaniyat, san'at, ilm-fan, ta'lim sohasida o'zi iqtidorini namoyon etayotgan yoshlar uchun zarur sharoitlarni yaratish hududlar, vazirliklar va idoralar rahbarlarining asosiy vazifalaridan biri bo'lishi shart. Shu maqsadda, - deydi davlatimiz rahbari, - Bo'stonliq tumanida O'zbekiston metallurgiya kombinatining "Yoshlik oromgohi" negizida yil davomida faoliyat yuritadigan Respublika iqtidorli yoshlar oromgohi tashkil etiladi. Oromgoh, Prezident, jod va Ixtisoslashgan maktablar tasarrufida bo'lib, uning barcha harakatlari "O'zmetkombinat" tomonidan moliyalashtiriladi. Bu maskanda yoshlarimiz yil davomida aniq fanlar bilan birga, badiiy adabiyot, tasviriy san'at va musiqa bo'yicha ham bilim va malakasini oshiradi. Har yili ushbu yo'nalishlar bo'yicha tuman, shahar, viloyat respublika miqyosida festivallar tashkil etiladi" [5]. Haqiqatan ham, ushbu ommaviy-madaniy tadbirlar yoshlarning intellektual o'sishiga yordam beradigan, ularda badiiy-estetik ijod bilan shug'ullanish ko'nikmalarini shakllantiradigan maktab-tizimga aylantirildi. Mazkur pog'onama-pog'ona tashkil etiladigan festivallarda o'zining iqtidorini namoyon qilgan ikki mingga yaqin yoshlar har yili "Yoshlar oromgohi"da malaka oshiradilar, maroqli dam olib, tanlagan sohasi sirlarini egallaydilar.

Keyingi yillarda O'zbekistonda buyuk ajdodlarimizning ma'naviy merosini o'rganish va uning Uchinchi Renessans poydevorini yaratishdagi ahamiyatini ochib berishga qaratilgan Xalqaro tadbirlar o'tkazish an'anaga aylandi. Xorijiy tadqiqotchilar va sayohlarning vatanimiz tarixi, madaniyati, ilm-fan bilan qiziqishi "Sharq taronalari" (Samarqand), Hunarmandchilik (Qo'qon)va Baxshichilik (Boysun)Xalqaro festivallari, "Buyuk ajdodlar merosi - Uchinchi Renessans poydevori" Xalqaro kongressi (Samarqand) kabi tadbirlar uyushtirishga undadi. Masalan, IRCICA, ICES O, TURKSOY singari Xalqaro tashkilotlari "Al-Furqon" fondi, Xalqaro Turkiy akademiyasi mas'ullari hamda dunyoning 35 davlatdan 300 ga yaqin olimlar, mutaxassislar, tadqiqotchilar ishtirokida o'tkazilgan "Buyuk ajdodlar merosi - Uchinchi Renessans poydevori" VIII-xalqaro kongressi (2024, 23-26 avgust) nafaqat milliy madaniyatimizda, shuningdek, xalqaro madaniy-ma'rifiy hayotda muhim hodisa bo'ldi [5].

Yoshlar o'rtasida ilmiy va diniy bilimlarni targ'ib etish, axborotlar asri kun tartibiga qo'yayotgan ma'naviy-madaniy va axloqiy muammolarga samarali yechim topish ijtimoiy davlatda ham dolzarb bo'lib qoladi. Ijtimoiy davlatning barpo etilishi ham aslida ushbu muammolarga yechim topish bilan bog'liqdir. Yoshlarimizning islom diniga bo'lgan qiziqishi oshib borayotgani bu borada shu kungacha e'tibordan chekkada qolib kelayotgan diniy-ma'rifiy tarbiyani

yo'lga qo'yishga undamoqda. Bizda o'quv yurtlarida dinshunoslikka oid fanlar o'tiladi, biroq diniy tasavvurlarning ko'proq oila va shaxsiy-ruhiy hayotdan joy olgani yetarli eslanmaydi. To'g'ri, Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi ma'lum bir tashabbuslarni amalga oshirmoqda. Masalan, hojilarni "Ma'rifat" targ'ibotchilari jamiyatiga a'zo qilish orqali ularni ma'naviy-axloqiy tadbirlarga tortish tajribasi e'tiborlidir. Hojilardan "Yangi O'zbekiston fidoyisi" guruhlarini tashkil etildi, unga 15 mingdan ziyod hojilar jalb qilingan [5]. Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi rahbari, siyosiy fanlar doktori O.Hasanovning keltirishicha, oila-mahalla-maktab-mehnat jamoasi institutsional tizimida ma'rifatchilarning malakasini oshirish, ularni yangi targ'ibot texnologiyasi bilan qurollantirish, metodik qo'llanmalar yetkazib berish kabi tadbirlar olib borilmoqda [5]. Bu tadbirlar samarasini aniq raqam yoki statistik ko'rsatkichlarda berish qiyin, ular jamiyatimizdagi ma'naviy-axloqiy muhitda, yoshlarning vatan tarixi, ilm-fan va dunyoviy bilimlarga qiziqishida aks etadi.

Zamonaviy ta'lim tizimi ijtimoiy davlat manfaatlariga xizmat qilishi aksiomaddir. Keyingi yetti yil ichida O'zbekiston oliy ta'lim tizimida ro'y bergan o'zgarishlarni alohida tadqiq etish darkor. 2016-yili respublikamizda 62 ta oliy o'quv yurti bo'lgan, bugun ularning soni 200 dan ziyoddir. Viloyat markazlari infratuzilmalaridagi yangi oliy o'quv yurtlari, ularning fakultetlari 140 dan ortadi. Ilgari oliy o'quv yurtlari ochish faqat poytaxt vakolatida edi. Xorijiy va nodavlat universitetlar, filiallarining soni 95 tani tashkil qiladi. Kadrlar tayyorlashni jahon standartlari (ISCED 2011, ISCED 2013, ESG, ENGA) muvofiqlashtirish orqali universitetlar qoshida akademik litseylar, innovatsiya markazlari, texnologik ishlanmalarni amaliyotga joriy etish institutlari, byurolar tashkil qilindi. Oliy ta'limni rivojlantirishning "Universitet 3.0" konsepsiyasi ishlab chiqildi. Agar "Universitet 1.0" faqat ta'lim bersa, "Universitet 2.0" ta'lim berish va ilmiy tadqiqot olib borish, "Universitet 3.0" fan-ta'lim bilan bir qatorda innovatsiya va ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirishni nazarda tutadi [7]. Oliy ta'lim vazirligiga innovatsiya tizimini qo'shilgani ta'lim va ilmiy tadqiqotlari amaliyot bilan bog'lashning eng maqbul yo'li bo'ldi.

Professional ta'lim tizimi uch turdagi muassasalar: 333 ta kasb-hunar maktabi, 227 ta texnikum va 112 ta kollejlardan iborat. Mazkur tizimdagi texnikumlar soni 600 ga yetkaziladigan bo'ldi. Ilgari kollejlarda turli vazirliklarga qarardi, endi ular Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tarkibida faoliyat yuritadi. Texnikumlar diplomlari 70 davlatda tan olinadi, ularni bitirganlar esa 200 dan oshiq xorijiy universitetlarga kirish imkoniga ega bo'ladi. Kadrlarni o'rganib boruvchi Milliy malaka tizimi, Ta'lim sohasidagi loyihalarni ofisi, Milliy malakani rivojlantirish instituti, Vazirlar mahkamasida Kasbiy malaka va bilimlarni rivojlantirish

respublika kengashi, lavozim va kasblar klassifikatorini ishlab chiquvchi ilmiy-amaliy markaz tuzildi [8].

Ma'naviy-madaniy taraqqiyotning ichki, immanent qonunlari mavjud. U avvalo badiiy-estetik ijod, madaniyat va san'at, aholining bo'sh vaqtini va maroqli dam olishini uyushtirish, so'z erkinligi, interaloqalardan foydalanish, sun'iy intellekt, xalqaro va millatlararo madaniy-ma'rifiy aloqalarni yo'lga qo'yish kabilardir. Ijtimoiy davlat bu borada yig'ilgan tajribalarni rad etmaydi, ma'naviy-madaniy sohaning o'zi evolyutsion, vorisiylik prinsipiga muvofiq rivojlanish xususiyatiga ega.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy davlatni mutlaq yangi siyosiy voqelik, mavjud tajribalarga tayanmasdan o'zini o'zi shakllantiradigan makon deb taqdim etish noto'g'ri. U milliy-pozitiv tajribalar, xalqaro aloqalardagi ibratli jihatlar, modellar va prinsiplarni o'zlashtirish natijasi bo'lishi mumkin. Ayrim bir sohalarini tub o'zgartirish mumkin. Masalan, aholini uy-joy bilan ta'minlash tizimiga mutlaq yangicha yondashish zarur. Respublikamizda uy-joy qurilishi jadal olib borilayotgan bo'lsa-da, uy-joylar narxi tushmayapti. Kredit tizimi, sodda qilib aytganda, aholi "cho'ntagini qoqish"ga qurilgan, qarzdor umri bo'yi kredit to'lashga majbur. Ba'zi puldor shaxslar 10-15 talab kvartiralar, 3-4 ta dang'illama hovlilar, bir kuni 1,5-2 ming dollar turadigan dachalarga ega. Ulardan deklaratsiya talab etish yo'lga qo'yilmagan. Ijara, sudxo'rlik tizimini ham ijtimoiy adolat prinsipiga qurish darkor, bu soha ham mulkdor shaxslarning yana-da boyishiga xizmat qilmoqda. Ijtimoiy adolatsizlikni avj oldirayotgan mazkur tizimlarni mutlaq yangilash, ularni yangi huquqiy normalar bilan tartibga solish darkor. Biz har qadamda g'arbda unaqa ekan, biz ham shunday qilishimiz darkor, degan yondashuvdan saqlanishimiz kerak. O'zimizning milliy ehtiyojlarimiz va manfaatlarimiz asosiy yo'riq bo'lishi lozim. Ma'naviy-madaniy taraqqiyotga ushbu negizda erishish mumkin.

Milliy madaniyatni yana-da rivojlantirish konsepsiyasi (2018, 28 noyabr)ga muvofiq O'zbekiston ijodkorlarni qo'llab-quvvatlash "Ilhom" jamoat fondi, Madaniyat va san'atni rivojlantirish jamg'armasi, O'zbekiston kompozitorlar va bastakorlari uyushmasi, O'zbekiston davlat filarmoniyasi, O'zbekiston davlat san'at va madaniyat institutining Farg'ona mintaqaviy filiali, madaniyat xodimlarini malakasini oshirish instituti, Teatrshunoslar akademiyasi kabi yangi tizimlar, institutlar tashkil etildi. Madaniyat vazirligining "Xalq cholg'ulari ijrochilari", Mukarrama Turg'unboeva nomidagi "Milliy raqs ijrochilari" va Yunus Rajabiy nomidagi "Yosh maqom ijrochilari" respublika ko'rik-tanlovlarini an'anaviy tarzda o'tkazish yo'lga qo'yildi.

Bunday ommaviy-badiiy va ma'rifiy tadbirlar milliy san'atni asrash, boyitish va ma'naviy-madaniy rejalarni hal etishga hissa qo'shadi.

ADABIYOTLAR

1. Забралова О.С. Социальное государство: понятие, сущность и виды // Актуальные проблемы российского права. 2022. Том 17. 6. С.22.; Чиркин В.Е. Конституция и социальное государство: юридические и фактические индикаторы // Ж.Российское право, 2008, 12. С.28
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentning farmoni. "O'zbekiston Respublikasi aholisini ijtimoiy himoya qilish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida" // "Yangi O'zbekiston", 2022, 26 iyul.
3. 3.www.yuz.uz 2022.29.01
4. Olimjonov O. Tarixning yangi sahifasini yaratayotgan xalq // "Yangi O'zbekiston", 2023, 8 avgust.
5. 5.www.yuz.uz 2024.08. 08
6. Inoyatov U. Aholini ijtimoiy himoya qilish strategiyasi // "Yangi O'zbekiston", 2022, 3 mart.
7. O'zbekistonda oliy ta'lim, J. 2022, 2 soni; O'zbekistonda oliy ta'lim. J. 2024, 1 soni.
8. 8.www.xs.uz 2024.25.09.